

DARIUSZ ALEKSANDER DEKAŃSKI

Uniwersytet Gdański

Obraz duchowieństwa w „Kronice oliwskiej” do przełomu XIII/XIV w.

DOI: <https://doi.org/10.26142/stgd-2018-005>

Streszczenie: W artykule przedstawiono obraz duchownych i ich charakterystyki obecne na kartach „Kroniki oliwskiej”. Cezurę końcową opracowania stanowi przełom XIII/XIV w., do końca rządów opata Rudigera. Z przeprowadzonych analiz wynika, że źródło to jest niezwykle oszczędne w opisie postaci ze środowiska duchowieństwa. Kronikarz unika podawania bliższych informacji na temat mnichów oliwskich. W Kronice brak też wzmianek o Gdańsku i jego duchowieństwie. Co ciekawe, w jego opisach przywołanych postaci, pojawiają się też błędy rzeczowe. Przedstawione w artykule zagadnienie wymaga dalszych badań dla okresu pierwszej połowy XIV w.

Słowa kluczowe: cystersi, Oliwa, kronika, duchowieństwo

The Description of the Clergy in the Oliwa Chronicle up to the Turn of the 13th / 14th Centuries

Summary: This study looks at the description of the clergy in the Cistercian Oliwa Chronicle. The study covers only the period up to the turn of the XIII / XIV century, including the rule of the abbot Rudiger. The analysis of the chronicle's content shows it to be extremely sparing in detail concerning the clerical environment. The chronicler even avoids giving much information about the monks of Oliwa. There is no mention of Gdańsk or the clergy from this city in the chronicle. Interestingly, there are errors in the descriptions of the mentioned clergy. The problem presented in the paper requires further research including also analysis of further content of the chronicle from the first half of the 14th century.

Keywords: Cistercians, Oliwa/Oliva, chronicle, clergy

Wstęp

W dotychczasowych badaniach nad piśmiennictwem opactwa oliwskiego nie podejmowano zagadnienia obrazu duchownych i ich charakterystyki na kartach podstawowego dla konwentu zabytku, jakim jest „Kronika oliwska”. W ostatnim okresie jedynie piszący te słowa podjął się charakterystyki mnichów cysterskich, ale w od-

niesieniu do analizy „Kroniki pelplińskiej”¹ oraz w osobnej publikacji scharakteryzował obraz opactwa oliwskiego na kartach pelplińskiego zabytku piśmiennictwa². Nie zajmowano się jednak, w rozumieniu odrębnych studiów, zagadnieniem obrazu duchowieństwa na kartach „Kroniki oliwskiej”. Niniejszą publikacją pragniemy wypełnić tę lukę w dotychczasowej historiografii. Nim jednak przejdziemy do analizy zagadnienia okreśmy czasy publikacji. Początkową oczywiście pozostaje fundacja opactwa cysterskiego w Oliwie³, końcową zaś przełom XIII/XIV w. do końca rządów opackich Rudigera, z tym zastrzeżeniem, że jeżeli opisywane wydarzenia z dziejów opactwa rozpoczęły się za rządów wymienionego opata i były rozstrzygane już po 1313 r., to będzie to przedmiotem całościowej szczegółowej analizy w osobnym artykule, który jest już przygotowywany.

1. Wzmianki o cystersach

Rozpocznijmy nasze rozważania nietypowo, bowiem od obrazu szarych mnichów, chociaż winniśmy rozpocząć od najwyższych w hierarchii kościelnej duchownych. Takie podejście do tematu wynika z faktu, iż zabytek piśmiennictwa jest oliwski i powstały w murach opactwa oliwskiego. Pierwszym szarym mnichem odnotowanym w „Kronice oliwskiej” jest Chrystian, który został nazwany biskupem chełmińskim. Na kartach Kroniki pojawił się około 1226 r. w kontekście opisu kronikarza, dotyczącego narady księcia Konrada Mazowieckiego z dostojnikami kościelnymi w sprawie rokowań z zakonem krzyżackim. W opisie oliwskiego kronikarza Chrystian został określony panem... z zakonu cysterskiego, pierwszym biskupem chełmińskim⁴. Informacja o biskupie chełmińskim jest mylna, gdyż Chrystian był od 1215 r.

¹ D.A. Dekkański, „Kronika pelplińska” jako źródło do poznania opatów oliwskich okresu średniowiecza, (w:) *Verba volant, scripta manent. Księga pamiątkowa poświęcona Janowi Michałowi Krzemińskiemu* (1943-2010), pod red. A. Balińskiego, Gdańsk 2014, s. 63-74.

² Tenże, *Obraz opactwa oliwskiego wieków średnich w „Kronice pelplińskiej” (do końca XV w.)*, (w:) *Z dziejów średniowiecza. Pamięci Profesora Jana Powierskiego (1940-1999)*, pod red. W. Długockiego, Gdańsk 2010, s. 33-50.

³ Zob. *Pommerellisches Urkundenbuch* (dalej cyt.: PU), bearb. von M. Perlbach, Danzig 1881-1882, nr 6. Literaturę dotyczącą fundacji i początków na ziemi pomorskiej zob. *Spisy członków konwentów zakonnych Pomorza Gdańskiego do 1309 roku*, oprac. D.A. Dekkański, Gdańsk [1994], s. 6, przyp. 4-5; H. Lingenberg, *Die Anfänge des Klosters Oliva und die Entstehung der deutschen Stadt Danzig: die frühe Geschichte der beiden Gemeinwesen bis 1308/1310*, Stuttgart 1982, s. 173 nn; D.A. Dekkański, L. Wetesko, *Oliwa*, (w:) *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 2: *Katalog męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 268-269 (tu dalsza literatura przedmiotu i przegląd stanowisk). Zob. też uwagi o bardziej ogólnym charakterze K. Bruski, *Opactwa cystersów w Oliwie, Pelplinie i Byszewie - ich miejsce w dziejach Pomorza*, „Studia Pelplińskie”, 18, 1987, s. 20.

⁴ Chrystian cysters, prawdopodobnie mnich z konwentu oliwskiego, doczekał się obszernej literatury przedmiotu. Zebrał ją i omówił J. Powierski w biografii tej postaci. Zob. tenże, Chrystian (zm. 1245), bp pruski, (w:) *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego* (dalej cyt.: SBPN), t. 1 (A-F), pod red. S. Gierszewskiego, Gdańsk 1992, s. 214-215 (tu pełne zestawienie źródeł i literatury przedmiotu). Ostatnio wątek ten podjął Z. Iwicki, *Konwent oliwski (1186-1831). Leksykon biograficzny i nie tylko...*, współpraca M. Babnis, Gdańsk-Pelplin 2010, s. 46, 302.

biskupem Prus. Pośrednio mnisi z Oliwy odnotowani zostali w kronice pod rokiem 1224 r., choć w rzeczywistości opisywane tam zdarzenia miały miejsce w roku 1226. Mowa tu o uprowadzeniu całego konwentu przez Prusów, którzy poprowadzili ich pod gród w Gdańsku i tam zamordowali⁵. Zastanawiające jest, że kronikarz nie podał ich imion i że wypadki te nie stały się powodem do rozwoju kultu męczenników w konwencie oliwskim. W Kronice wspomniano też o najeździe Prusów na klasztor z 1234 r., w którym zginęło sześciu konwersów i 34 sług⁶. Nie będziemy tu wnikać w skomplikowaną sytuację około sprowadzenia Krzyżaków na ziemię polskie, bo nader wyczerpująco omówił to zagadnienie Błażej Śliwiński w aparacie naukowym do wydania tłumaczenia „Kroniki oliwskiej”⁷. Dopiero pod 1308 r. pojawia się kolejna informacja o Rudigerze, opacie oliwskim. Rudiger wspomniany został przy okazji opisu wydarzeń z 1308 r. Autor kroniki przedstawił opata w niezwykle ciepłych słowach. Napisał bowiem wprost: *A Pan Rudiger, opat oliwski, powodowany pobożnością wystawił się na niebezpieczeństwo i między pociskami i mieczami mordujących, słuchał spowiedzi, jak długo było to możliwe, a zamordowanych polecił zawieźć do Oliwy i pogrzebać na cmentarzu świętego Jakuba przed klasztorem*⁸. Jest interesujące, a jednocześnie intrygujące historyka, że postać Rudigera, opata nietuzinkowego nie pojawiła się na stronach „Kroniki pelplińskiej”⁹. Na podkreślenie zasługuje, że mimo ciepłych słów o opacie i jego zaangażowaniu w wydarzenia 1308 r. na Pomorzu Gdańskim, o czym świadczy przytoczony cytat, historyk nie otrzymuje z kart kroniki wielu informacji na temat miasta, podobnie zresztą jak o przebiegu wydarzeń gdańskich¹⁰. Rudiger niewątpliwie wyróżniał się jako opat cysterskiego konwentu. Nie będziemy w tym miejscu analizowali całej kariery zakonnej opata. Powiedzmy jedynie, iż po raz pierwszy w funkcji najwyższego dostojnika oliwskiego konwentu pojawił się w źródłach dokumentowych 5 II 1291 r., w związku z czym należy wnosić, że wybrano go przed tą datą, a po zakończeniu rządów przez opata

⁵ *Exordium ordinis cruciferorum seu Chronica de Prussia* (dalej cyt.: *Exordium*), wyd. W. Kętrzyński, (w:) *Monumenta Poloniae Historica* (dalej cyt.: *MPH*), t. 6, Kraków 1898, cap.1, s. 292; Kronika Oliwska. Źródło do dziejów Pomorza Wschodniego z połowy XIV wieku (dalej cyt.: *KO*), tł. D. Pietkiewicz, wstęp i komentarz B. Śliwiński, Malbork 2008, III, s. 52-53.

⁶ Imiona konwersów zostały pod datą 2 I wpisane do klasztornej nekrologu, *Liber mortuorum monasterii Beatae Mariae de Oliva*, wyd. W. Kętrzyński, (w:) *MPH*, t. 5, Lwów 1888, s. 504.

⁷ *KO*, IV, s. 53-55 (tu dalsza literatura przedmiotu). Zob. cyt.: *Exordium*, cap. 1, s. 293.

⁸ O kościele św. Jakuba i cmentarzu do niego przyległym, zob. *KO*, s. 84, przyp. 383. Wydawca tłumaczenia „Kroniki oliwskiej” twierdzi, że świątynia miała powstać w XIII w. i był to kościół parafialny. Odmiennego zdania co do czasu powstania kościoła jest Z. Iwicki (*Oliwa wczoraj i dziś. Przewodnik po zabytkach katedry i byłego klasztoru*, Gdańsk 2001, s. 233), który twierdzi, że obiekt ten pochodzi z XIV stulecia. Obaj historycy nie podali jednak źródeł i nie przeprowadzili na ten temat dowodzenia.

⁹ Na ten temat zob. D.A. Dekański, *Obraz opactwa*, passim; tenże, *Kronika pelplińska*, passim.

¹⁰ Problemem tym zajmował się swego czasu B. Śliwiński, *Pomorze Wschodnie w okresie rządów księcia polskiego Władysława Łokietka w latach 1306-1309*, Gdańsk 2003, s. 465-488; *KO*, s. 84, przyp. 384.

Jana¹¹. Po raz ostatni jako opat Rudiger pojawił się w źródle 18 XI 1310 r.¹², zmarł zaś w 1313 r., jak sądzili Georg Schwengel i Wojciech Kętrzyński¹³. Jest jeszcze jedna informacja dotycząca Rudigera. Wymieniony on został w Kronice w związku ze sporami majątkowymi opactwa oliwskiego z okresu rządów wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego Karola z Trewiru¹⁴. Dla naszej publikacji, której cezurę końcową określiliśmy na przełom XIII/XIV w., należy podkreślić, iż w tym okresie na kartach „Kroniki oliwskiej” nie pojawiają się z imienia mnisi konwentu oliwskiego, czy innego opactwa cysterskiego. Nie oznacza to jednak, iż autor dzieła nie wspomina innych duchownych, to jest papieży, biskupów, legatów papieskich, czy zakonników innych niż cystersi zgromadzeń zakonnych. W tej też kolejności omówimy zagadnienie przedstawiania ich w oliwskim tekście.

2. Wzmianki o papieżach, legatach papieskich i biskupach

Pierwszym papieżem wspomnianym w kronice jest Honoriusz III. Kronikarz podkreślił jego rolę w popieraniu zakonu krzyżackiego, któremu wspomniany papież udzielał wielokrotnie *licznych łask i wolności*¹⁵. Kolejnym papieżem wymienionym na kartach Kroniki jest Urban IV. Kronikarz prawidłowo identyfikuje postać, stwierdzając, iż przed objęciem najwyższej godności w Kościele łącińskim był on archidiakonem Liege i nosił imię Jakub. Autor Kroniki nie informuje jednak, że miał się on urodzić około 1200 r. w Troyes, a od 1227 r. piął się w godnościach kościelnych początkowo piastując funkcję kanonika w Laon, a od około 1242 r. archidiakona w Liege. Kronikarz oliwski zna jedynie ostatnią posługę Jakuba i to, że został najwyższym dostojnikiem Kościoła (bez podania datacji jej objęcia). Nie przywołuje także informacji, która winna być powszechną, że pozostawał w latach

¹¹ PU, nr 476. Pełna analiza początków rządów opackich Rudigera z korektą wcześniejszych ustaleń historiografii u P. Olińskiego, *Cysterskie nekrologii na Pomorzu Gdańskim od XIII do XVII wieku*, Toruń 1997, s. 203.

¹² PU, nr 693.

¹³ Zob. G. Schwengel, *Ad historiam ecclesiasticam Pomeraniae apparatus pauper*, wyd. B. Czaplą, „Fontes Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, t. 18, Toruń 1914, s. 319; *Fragmentum menologii Olivensis*, wyd. W. Kętrzyński, (w:) MPH, t. 4, Lwów 1884, s. 138; *Catalogus nominum abbatum monasterii B. Mariae de Oliva*, hrsg. von Th. Hirsch, (w:) *Scriptores rerum Prussicarum*, Bd. 5, Leipzig 1874, s. 645. Ustalenia G. Schwengla, a za nim W. Kętrzyńskiego przyjęła literatura przedmiotu. Zob. D.A. Dekański, *Opat oliwski Rudiger. Z dziejów służby publicznej opata na tle historii opactwa przełomu XIII i XIV wieku*, (w:) *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, pod red. M. Derwicha, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 1995 (Sympozja, nr 9), s. 449-465; P. Oliński, *Nekrologi*, s. 204; tenże, *Rudiger*, passim; Z. Iwicki, *Konwent*, s. 30, 31, 141-145.

¹⁴ *Chronica Olivensis auctore Stanislao, abbate Olivensi* (dalej cyt.: CO), wyd. W. Kętrzyński (w:) MPH, t. 6, Kraków 1893, cap. 17-18, s. 321-322; KO, XVII-XVIII, s. 87-88. Całość zagadnienia omówiliśmy wcześniej w osobnej publikacji. Zob. D.A. Dekański, *Z dziejów opactwa cysterskiego w Oliwie, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki zmian majątkowych w latach 1308-1342*, (w:) *Ludzie, władza, posiadłość*, pod red. J. Powierskiego, B. Śliwińskiego, Gdańsk 1994 (*Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza*, t. 1), s. 25-52.

¹⁵ *Exordium*, cap. 2, s. 292; KO, II, s. 52.

1247-1249 legatem papieskim dla obszarów ziem polskich, Śląska, Prus i Pomorza, oraz że to za jego sprawą zawarto pokój pomorsko-krzyżacki w 1248 r.¹⁶ Także z Kroniki nie uzyskujemy wiedzy na temat dalszych jego losów, bowiem po zakończeniu misji w tej części Europy w 1251 r. został legatem dla terenów niemieckich. W 1253 r. uhonorowano go biskupstwem Verdun, a w dwa lata później został patriarchą Jerozolimy. Oliwskie źródło nie podaje także, od kiedy Jakub piastował godność papieską, chociaż wiadomo było, że od 29 VIII 1261 r. Zmarł jako papież 2 X 1264 r., o czym też milczy Kronika¹⁷. Kolejnym papieżem wzmiankowanym w kronice był Innocenty IV. W tym kontekście należy też wspomnieć legata papieskiego Wilhelma z Modeny, który według oliwskiego kronikarza miał zostać zwierzchnikiem Kościoła jako Aleksander IV¹⁸, co jest oczywiście pomyłką¹⁹. O papieżu Innocentym IV mamy w „Kronice oliwskiej” jedynie lakoniczną wzmiankę, iż to on wysłał Wilhelma do Prus i że tenże miał wprowadzić podział kościelny na 4 diecezje, to jest chełmińską, pomezzańską, warmińską i sambijską²⁰. O samym papieżu Innocentym

¹⁶ PU nr 106. Por. uwagi B. Śliwińskiego, (w:) KO, s. 68.

¹⁷ Szerzej o tym H. Stadlen, *Leksykon papieży. Dzieje Kościoła w dziejach świata. Osoby – zdarzenia – pojęcia*, Ciechanów 1992, s. 298-299; zob. też R. Szryniarz, *Urban IV, Jakub z Troyes, ur. ok. 1195 w Troyes, zm. 2 X 1264 w Derucie k. Perugii, papież od 29 VIII 1261*, (w:) *Encyklopedia Katolicka* (dalej cyt.: EK), t. 19 (*Szczepkowski-Użhorodzka Unia*), red. naczelny E. Gigilewicz, Lublin 2013, kol. 1381 (tu dalsza literatura przedmiotu).

¹⁸ *Exordium*, cap. 20, s. 301; KO, s. 62-63. Przekaz Kroniki został zapewne zaczerpnięty z Kroniki Piotra z Dusburga. Zob. Petrus de Dusburgk, *Chronica terrae prussiae*, ediderunt, praefatione notisque instruxerunt J. Wenta, S. Wyszomirski, (w:) MPH, Nova Series, t. XIII, Cracoviae 2007, s. 71. Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej*, tłum. S. Wyszomirski, wstępem i komentarzem historycznym opatrzył J. Wenta, Toruń 2004, s. 62, przyp. 1.

¹⁹ Papieżem Aleksandrem IV był bowiem Rinaldo z Segni, a godność tę pełnił od 12 XII 1254 r. W tej sprawie zob. R. Fischer-Wollpert, *Leksykon papieży*, Kraków 1990, s. 107-108; M. Pollakówna, *Aleksander IV, Rinaldo z Segni, zm. 25 V 1261, pap. Od 12 XII 1254*, (w:) EK, t. 1 (A- Baptyści), pod red. F. Gryglewicza, R. Łukaszyka, Z. Sułkowskiego, Lublin 1995, kol. 326. O Wilhelmie z Modeny i jego roli w ostatnim okresie szeroko pisał D.A. Dekkański, *Początki*, zob. ind. (tu szczegółowa literatura przedmiotu i przegląd stanowisk badawczych). W tym miejscu należy podkreślić, iż mimo rozwoju historiografii to w dalszym ciągu podstawową biografią Wilhelma z Modeny pozostaje praca G.A. Donnera (Kardinal Wilhelm von Sabina. Bischof von Modena 1222-1234. *Päpstlicher Legat in den nordischen Ländern (+ 1251)*, Helsingfors 1929. Opracowanie G.A. Donnera jest w wielu miejscach uzupełniane przez D.A. Dekkańskiego w cytowanej w przypisie pracy.

²⁰ *Exordium*, cap. 20, s. 301; KO, s. 62-63. W sprawie podziału kościelnego zob. dokument z 28 VII 1243 r. Dokument w *Codex Diplomaticus Prussicus. Urkunden=Sammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem Koenigl. Geheimen Archiv zu Koenigsberg nebst Regesten*, Bd. 1, hrsg. von J. Voigt, Koenigsberg 1836, nr 56; *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, vol. 1, ed. A. Theiner, Romae 1860-1861, nr 75; *Preussisches Urkundenbuch* (dalej cyt.: PUB), Bd. 1, Lief. 1, hrsg. von R. Philippi, Königsberg 1882, nr 142; *Monumenta Germaniae Historica. Epistolae s. XIII regestris pontificum Romanorum selectae per G.H. Pertz*, Bd. 2, hrsg. von C. Rodenberg, Berlin 1883, nr 4. W sprawie podziału Prus na diecezje z kontekstem polityczno-kościelnym, zob. D.A. Dekkański, *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej (pokolenie św. Jacka w zakonie)*, Gdańsk 1999, s. 214-215; A. Radziwiński, *Biskupstwa państwa krzyżackiego w Prusach XIII-XV wieku. Z dziejów organizacji kościelnej i duchowieństwa*, Toruń 1999, passim; tenże, *Podziały kościelne*, (w:) *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne od XIII do XVI wieku*, pod red. Z. H. Nowaka, przy współpracy R. Czai, Toruń 2000, s. 68. Zob. też D.A. Dekkański, *Początki biskupstwa*

IV z innych źródeł wiemy, iż przed przyjęciem godności najwyższego hierarchy Kościoła jako Sinibald Fieschi, genueńczyk, niezwykle szybko piął się w środowisku akademickim jako wykładowca prawa kanonicznego w Bolonii. Jednocześnie od 1226 r. był audytorem w kurii rzymskiej, a rok później został kardynałem. Za pontyfikatu Grzegorza IX pozostawał od 1228 r. wicekanclerzem Kościoła rzymskiego i w latach 1235-1240 rektorem marchii ankońskiej oraz legatem na północną Italię²¹, by zostać papieżem 25 VI 1243 r.²² W tym miejscu trzeba jeszcze dodać, że Wilhelm z Modeny nie był pierwszym biskupem wzmiankowanym na kartach Kroniki. Pod rokiem 1190 r. kronikarz wymienił bowiem arcybiskupa Moguncji Konrada, biskupa Würzburga Konrada, biskupa Pasawy Wolfgera, biskupa Halberstadt Gardolfa i, nie podając imienia, biskupa Zeitz, którym był wówczas Bertold. Tych dostojników kościelnych kronikarz wspominał w związku z ich udziałem w zdobyciu Akki²³. Chronologicznie kolejnym po Wilhelmie z Modeny biskupem wymienionym w oliwskim dziele był natomiast Henryk von Waren biskup Merseburga. Brał on w 1251 r. udział w krucjacie prowadzonej do Prus przez hrabiego Schwarzburga Henryka III²⁴. Następnie kronikarz wspominał postać Brunona, biskupa Ołomuńca na Morawach²⁵. Kronikarski zapis sprowadza się jedynie do wymienienia biskupa, pośród innych z orszaku króla Czech Przemysła Ottokara II, który wyruszył z Czech z misją umacniania wiary w ziemi pruskiej. Królewska misja dotarła 14 XII 1254 r. do Wrocławia, by już 18 I 1255 r. wracać z wyprawy z Elbląga²⁶. Wspomniany biskup (*Brvno Olomucensis Episcopus*) był między innymi świadkiem dokumentu wystawionego 17 I 1255 r. koło Elbląga przez króla Przemysła Ottokara II, w którym potwierdził on przywilej wydany wielkiemu mistrzowi zakonu krzyżackiego Poppo von Osterna w 1251 r., rozszerzając jego obowiązywanie także na domy zakonne w Austrii i innych prowincjach swojego królestwa²⁷. W dalszej części narracji dziejopis oliwski opisał konflikt opactwa z Samborem II o ziemię gniewską i własność szarych mnichów w Rajkowych i Radostowie²⁸. Spór miał miejsce w 1253 r. Nie

pomezkańskiego a chrystianizacja Żuławy Wielkiej, (w:) *Żuławy i Mierzeja. Moje miejsce na ziemi*, pod red. tenże, Gdańsk 2001, s. 107; A. Radziwiński, *Geneza oraz ukształtowanie się organizacji kościelnej (1206-1409)*, (w:) *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*, red. nauk. M. Biskup, R. Czaja, Warszawa 2008, s. 143 nn. (tu dalsza literatura przedmiotu).

²¹ H. Stadlen, dz. cyt., s. 103; R. Fischer-Wollpert, dz. cyt., s. 195-197; K. Śmigiel, *Innocenty IV, Sinibald Fieschi, ur. w Genui, zm. 7 XII 1254 w Neapolu, papież od 25 VI 1243*, (w:) *EK*, t. 7 (*Ignoratio Elenchi- Jędrzejów*) (dalej cyt.: t. 7), pod red. S. Wielgusa, Lublin 1997, kol. 250.

²² Zob. wyżej.

²³ *Exordium*, cap. 1, s. 290; *KO* I, s. 50. Fragment ten został przez kronikarza przejęty z kroniki Piotra z Dusburga i podany w formie skróconej. Zob. Petrus de Dusburgk, *Chronica*, s. 13. Piotr z Dusburga, *Kronika*, s. 10-11.

²⁴ *Exordium*, cap. 28, s. 305; *KO*, XXVIII, s. 68.

²⁵ *Exordium*, cap. 31, s. 307; *KO*, XXXI, s. 70-72; P. Hilsch, *Bruno von Schauenburg, Bischof von Olmütz (vermutlich 1204-1281)*, (w:) *Lexikon des Mittelalters*, Bd. II, München 2003, kol. 786-787.

²⁶ Zob. uwagi B. Śliwińskiego, (w:) *KO*, s. 70. Autor powtarza tu ustalenia W. Kętrzyńskiego, (w:) *MPH*, t. 6, s. 307, przyp. a.

²⁷ *PUB*, nr 305.

²⁸ Na ten temat zob. K. Bruski, *Rajkowy cysterskie czy krzyżackie? Fragment z dziejów osadnictwa*

wchodząc w tym miejscu w opis wydarzeń, dziejących się w okresie między 1253 r. a wygnaniem księcia po nałożeniu na niego ekskomunik z 1266 i 1267 r.²⁹, powiedzmy jedynie, że przy tej okazji, niezależnie od enigmatycznego wymienienia legata papieskiego, którym zdaniem kronikarza był Firmanus, autor Kroniki popełnił błąd, bowiem w tym okresie nie mógł on pełnić tej funkcji³⁰. Wymieniany w oliwskim źródle Filip z Fermo został bowiem legatem w latach siedemdziesiątych i funkcję tą sprawował w okresie między 22 IX 1278 r. a połową 1281 r., a cały spór rozstrzygali inni duchowni nie wymienieni w oliwskim dziele. Ekskomunikowania księcia w 1266 r. dokonał legat papieski Gwidon, a rok później uczynił to biskup włocławski Wolimir³¹. Nie jest też prawdą to, co napisał kronikarz oliwski, iż władza książęca ugięła się wskutek owych kar kościelnych, bowiem posiadłości, o które toczył się spór, wróciły do Oliwy dopiero po wygnaniu księcia.

3. Wzmianki o przedstawicielach innych zgromadzeń zakonnych

Pozostaje do omówienia również obraz mnichów i mniszek innych niż cystersi struktur zakonnych. Pierwszą postacią z tego grona jest Sułka (Sulisława), która była zakonnicą w klasztorze norbertanek w Słupsku. Kronikarz oliwski zamieścił o niej informację, iż książę Mściwoj II, łamiąc wszelkie normy, wziął ją sobie za żonę. Cały przekaz ma charakter lakoniczny³². Z innych przekazów źródłowych wiemy, że książę około 1285 r. wszczął starania o unieważnienie swojego małżeństwa z Eufrozyną, by w 1288 pojąć za żonę zakonnicę, dodać trzeba nowicjuszkę, z klasztoru norbertanek słupskich³³. Kolejną wzmianką jest informacja o konwencie augustianów w Swornigaciach i przeniesieniu się mnichów z tego klasztoru do Oliwy, co wiązało się z przejściem dóbr swornigackich przez Oliwę³⁴. Przy tej okazji kronikarz oliwski mówi o bracie Borzysławie, który miał być przełożonym konwentu³⁵. Wydarzenie opisywane w źródle oliwskim należy datować na 1303 r., w tym okresie inne przekazy źródłowe nie odnotowują Borzysława - przełożonego klasztoru. Mnich o tym imieniu jest natomiast odnotowany w dokumentach pomorskich z funkcją przeora

na Pomorzu Gdańskim w XIII i XIV wieku, „Pomorania Antiqua”, t. 11, 1983, s. 73-91.

²⁹ Zob. B. Śliwiński, (w:) *KO*, s. 74-75. Wcześniej pisał o tym w kontekście dziejów opactwa K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów w Oliwie od XII do XVI wieku*, Gdańsk 1975, zob. ind.

³⁰ *CO*, cap. 5, s. 314; B. Śliwiński, (w:) *KO*, s. 75, przyp. 315.

³¹ Szerzej o biskupie Wolimirze zob. J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa włocławskiego Wolimira (1252-1275)*, „Nasza Przeszołość”, t. 78, 1992, passim.

³² *CO*, cap. 7, s. 315; *KO*, 7, s. 76.

³³ Zob. B. Śliwiński, *Poczet księży gdańskich*, Gdańsk 1997, s. 51. Zob. też G. Labuda, *Mściwoj II (ok. 1224?-1294)*, ks. *Pomorza Gd.*, (w:) *SBPN*, 3 (L-P), pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1997, s. 269-273, szczególnie s. 272 (tu literatura przedmiotu); B. Śliwiński, *Mściwoj II (1224-1294) książę wschodnio-pomorski (gdański)*, Warszawa 2016, s. 308-314, 335-340.

³⁴ M. Bruszevska-Głombiowska, *Krótką historią klasztoru augustianów ze Swornegaci na Pomorzu Gdańskim*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, 52 nr 1 (184), 2011, s. 157-158.

³⁵ *PU*, nr 610. W tej sprawie zob. Spisy, s. 7.

wcześniej, w 1275 r.³⁶ Czy jest on tożsamy z mnichem z wydarzeń 1303 r. ? - trudno powiedzieć. Jest jednak znamienne, że żaden Borzysław, jako augustianin albo cysters nie został odnotowany w cysterskich nekrologach z Pomorza Gdańskiego³⁷. Na zakończenie należy wspomnieć jeszcze o podawanej przez kronikarza informacji o dwóch mędykantach, postaciach dosyć zagadkowych, bo anonimowych na kartach oliwskiego źródła. Pierwszy z nich miał być zakonnikiem dominikańskim i spowiednikiem cesarza Henryka VII i to on, według naszego źródła, miał doprowadzić do jego otrucia. Próba identyfikacji mędykanta jest trudna. Ostatnio B. Śliwiński sugerował, że może tu chodzić o dominikanina Bernarda z Sieny, który miał zastąpić stałego spowiednika cesarza i podać cesarzowi podczas komunii truciznę, o czym informuje oliwskie źródło³⁸. Dzisiaj historycy bardziej przychylają się do zdania, iż przyczyną śmierci Henryka VII była malaria a nie zagadkowa trucizna podana przez mędykanta. W związku z śmiercią cesarza i walką o tron cesarski, która zakończyła się zwycięstwem Ludwika IV Bawarskiego, pojawił się w narracji oliwskiego źródła drugi mędykant z zakonu braci mniejszych, którego nowy cesarz ogłosił papieżem, a ten przybrał imię Mikołaja V³⁹. Omówienie jednak tego zagadnienia wykracza poza określoną przez nas cezurę publikacji i będzie rozpatrzone w innym miejscu, a tu zostało jedynie przywołane w kontekście rozgrywek o tron cesarski po Henryku VII.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę powyżej przedstawiony obraz duchowieństwa na kartach oliwskiego źródła pozwala na sformułowanie już w tym miejscu następujących wniosków:

1. Źródło oliwskie jest niezwykle oszczędne, by nie powiedzieć w wielu miejscach, lakoniczne w opisie przywoływanych postaci ze środowiska duchowieństwa.
2. Ciekawym, a jednocześnie intrygującym pozostaje pytanie: dlaczego dla okresu objętego cezurami publikacji⁴⁰ kronikarz oliwski, można odnieść

³⁶ Zob. tamże, s. 66, nr 92; *PU*, nr 273-276.

³⁷ Zob. P. Oliński, dz. cyt., ind.

³⁸ *CO*, cap. 16, s. 320-321; *KO*, 16, s. 86, przyp. 397.

³⁹ Franciszkanin Pietro Rainalducci został papieżem 12 V 1328 r. i sprawował swoją godność przez okres dwóch lat, uznając 25 VIII 1330 r. zwierzchność papieża Jana XXII. Zob. R. Fischer-Wollpert, dz. cyt., s. 119-120; H. Stadler, dz. cyt., s. 120-122; J. Walkusz, *Jan XXII, Jacques D'Euse*, ur. 1245 w Cahors, zm. 4 XII 1334 w Awinionie, *papież od 7 VIII 1316*, (w:) *EK*, t. 7, kol. 833-834; Redakcja, *Mikołaj V, Pietro Rainalducci, Piotr z Corvaro, OFM*, ur. w 2 poł. XIII w. w Corvaro k. Rieti, zm. 16 X 1333 w Awinionie, *antypapież 12 V 1328-25 VII 1330*, (w:) tamże, t. 12 (*Maryja- Modlitwa*), red. S. Wilk, E. Ziemann, R. Sawa i in, Lublin 2008, kol. 986-987.

⁴⁰ Autor niniejszej publikacji pragnie przygotować tekst o obrazie duchowieństwa w Kronice Oliwskiej dla XIV w., od czasów początków rządów opackich Rudigera do końca funkcji opackiej Stanisława.

wrażenie, że celowo, unika wzmianek na temat mnichów oliwskich, nawet tych stojących najwyżej w hierarchii funkcjonowania opactwa.

3. Cechą charakterystyczną dla przekazu pozostaje także zjawisko popełniania przez kronikarza błędów rzeczowych na kartach oliwskiego przekazu; można powiedzieć zbyt wielu zważywszy, że przywołuje osoby duchownych. Dodajmy, że tych omyłek czy błędów jest zdecydowanie więcej niż na przykład w „Kronice pelplińskiej”, którą pod podobnym kątem poddaliśmy analizie.
4. Zwraca też uwagę fakt, że kronikarz w zasadzie nie wspomina o Gdańsku. Nie ma nic o dominikanach, o kościele św. Katarzyny i jego plebanach. Jedynie tzw. kronika opata Rudigera w opisie pogrzebu Świętopelka wzmiankuje gdańskie kościoły.
5. Publikacja niniejsza jest widowym świadectwem tego, ile jeszcze przed historykami pracy, by zrekonstruować dzieje opactwa cysterskiego w Oliwie.

Literatura

- Bruski, K., *Opactwa cystersów w Oliwie, Pelplinie i Byszewie - ich miejsce w dziejach Pomorza*, „Studia Pelplińskie”, 18, 1987, s. 17-32.
- Bruski, K., *Rajkowy cysterskie czy krzyżackie? Fragment z dziejów osadnictwa na Pomorzu Gdańskim w XIII i XIV wieku*, „Pomorania Antiqua”, t. 11, 1983, s. 73-91.
- Bruszevska-Głombiowska, M., *Krótką historia klasztoru augustianów ze Swornegaci na Pomorzu Gdańskim*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, 52 nr 1 (184), 2011, s. 155-166.
- Catalogus nominum abbatum monasterii B. Mariae de Oliva*, hrsg. von Th. Hirsch, (w:) *Scriptores rerum Prussicarum*, Bd. 5, Leipzig 1874, s. 644-647.
- Chronica Olivensis auctore Stanislao, abbate Olivensi*, wyd. W. Kętrzyński (w:) *Monumenta Poloniae Historica*, t. 6, Kraków 1893, s. 310-350.
- Codex Diplomaticus Prussicus. Urkunden=Sammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem Koenigl. Geheimen Archiv zu Koenigsberg nebst Regesten*, Bd. 1, hrsg. von J. Voigt, Königsberg 1836.
- Dąbrowski, K., *Opactwo cystersów w Oliwie od XII do XVI wieku*, Gdańsk 1975.
- Dekański, D.A., „Kronika pelplińska” jako źródło do poznania opatów oliwskich okresu średniowiecza, (w:) *Verba volant, scripta manent. Księga pamiątkowa poświęcona Janowi Michałowi Krzemieńskiemu (1943-2010)*, pod red. A. Balińskiego, Gdańsk 2014.
- Dekański, D.A., *Obraz opactwa oliwskiego wieków średnich w „Kronice pelplińskiej” (do końca XV w.)*, (w:) *Z dziejów średniowiecza. Pamięci Profesora Jana Powierskiego (1940-1999)*, pod red. W. Długokęckiego, Gdańsk 2010, s. 33-50.
- Dekański, D.A., Wetesko L., *Oliwa*, (w:) *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 2: *Katalog męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 268-280.
- Dekański, D.A., *Opat oliwski Rudiger. Z dziejów służby publicznej opata na tle historii opactwa przełomu XIII i XIV wieku*, (w:) *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, pod red. M. Derwicha, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 1995 (*Sympozja*, nr 9), s. 449-465.
- Dekański, D.A., *Początki biskupstwa pomezańskiego a chrystianizacja Żuławy Wielkiej*, (w:) *Żuławy i Mierzeja. Moje miejsce na ziemi*, pod red. idem, Gdańsk 2001, s. 91-113.

- Dekkański, D.A., *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej (pokolenie św. Jacka w zakonie)*, Gdańsk 1999.
- Dekkański, D.A., *Z dziejów opactwa cysterskiego w Oliwie, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki zmian majątkowych w latach 1308-1342*, (w:) *Ludzie, władza, posiadłości*, pod red. J. Powierskiego, B. Śliwińskiego, Gdańsk 1994, *Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza*, t. 1, s. 25-52.
- Donner, G.A., *Kardinal Wilhelm von Sabina. Bischof von Modena 1222- 1234. Päpstlicher Legat in den nordischen Ländern (+ 1251)*, Helsingfors 1929.
- Encyklopedia Katolicka*, t. 1, 7, 12, 19, red. E. Gigilewicz, F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, R. Sawa, Z. Sułkowski, S. Wielgus, S. Wilk, E. Ziemann, Lublin 1995-2013.
- Exordium ordinis cruciferorum seu Chronica de Prussia*, wyd. W. Kętrzyński, (w:) *Monumenta Poloniae Historica*, t. 6, Kraków 1898, s. 290-309.
- Fischer-Wollpert, R., *Leksykon papieży*, Kraków 1990.
- Fragmentum menologii Olivensis*, wyd. W. Kętrzyński, (w:) *Monumenta Poloniae Historica*, t. 4, Lwów 1884, s. 136-139.
- Hilsch, P., *Bruno von Schauenburg, Bischof von Olmütz (vermutlich 1204–1281)*, (w:) *Lexikon des Mittelalters*, Bd. II, München 2003, kol. 786-787.
- Iwicki, Z., *Oliwa wczoraj i dziś. Przewodnik po zabytkach katedry i byłego klasztoru*, Gdańsk 2001.
- Iwicki, Z., *Konwent oliwski (1186-1831). Leksykon biograficzny i nie tylko...*, współpraca M. Babnis, Gdańsk-Pelplin 2010.
- Kronika Oliwska. *Źródło do dziejów Pomorza Wschodniego z połowy XIV wieku*, tłum. D. Pietkiewicz, wstęp i komentarz B. Śliwiński, Malbork 2008.
- Labuda, G., *Mściwoj II (ok. 1224?-1294), ks. Pomorza Gd.*, (w:) *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, 3 (L-P), pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1997.
- Liber mortuorum monasterii Beatae Mariae de Oliva*, wyd. W. Kętrzyński, (w:) *MPH*, t. 5, Lwów 1888, s. 501-536.
- Lingenberg, H., *Die Anfänge des Klosters Oliva und die Entstehung der deutschen Stadt Danzig: die frühe Geschichte der beiden Gemeinwesen bis 1308/1310*, Stuttgart 1982.
- Maciejewski, J., *Działalność kościelna biskupa włocławskiego Wolimira (1252-1275)*, „*Nasza Przeszłość*”, t. 78, 1992, s. 27-70.
- Monumenta Germaniae Historica. Epistolae s. XIII regestris pontificum Romanorum selectae per G. H. Pertz*, Bd. 2, hrsg. von C. Rodenberg, Berlin 1883.
- Oliński, P., *Cysterskie nekrologii na Pomorzu Gdańskim od XIII do XVII wieku*, Toruń 1997.
- Petrus de Dusburgk, *Chronica terrae prussiae*, ediderunt, praefatione notisque instruxerunt J. Wenta, S. Wyszomirski, (w:) *Monumenta Poloniae Historica, Nova Series*, t. XIII, Cracoviae 2007.
- Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej*, tłum. S. Wyszomirski, wstępem i komentarzem historycznym opatrzył J. Wenta, Toruń 2004.
- Pommerellisches Urkundenbuch*, bearb. von M. Perlbach, Danzig 1881-1882.
- Preussisches Urkundenbuch*, Bd. 1, Lief. 1, hrsg. von R. Philippi, Königsberg 1882.
- Powierski, J., *Chrystian (zm. 1245), bp pruski*, (w:) *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1 (A-F), pod red. S. Gierszewskiego, Gdańsk 1992, s. 214-216.
- Radziwiński A., *Biskupstwa państwa krzyżackiego w Prusach XIII-XV wieku. Z dziejów organizacji kościelnej i duchowieństwa*, Toruń 1999.
- Radziwiński, A., *Geneza oraz ukształtowanie się organizacji kościelnej (1206-1409)*, (w:) *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*, red. nauk. M. Biskup, R. Czaja, Warszawa 2008, s. 143-176.
- Radziwiński, A., *Podziały kościelne*, (w:) *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne od XIII do XVI wieku*, pod red. Z. H. Nowaka, przy współpracy R. Czai, Toruń 2000, s. 67-80.
- Schwengel, G., *Ad historiam ecclesiasticam Pomeraniae apparatus pauper*, wyd. B. Czaplą, „*Fontes Towarzystwa Naukowego w Toruniu*”, t. 18, Toruń 1914.

Spisy członków konwentów zakonnych Pomorza Gdańskiego do 1309 roku, oprac. D.A. Dekański, Gdańsk [1994].

Stadler, H., *Leksykon papieży. Dzieje Kościoła w dziejach świata. Osoby- zdarzenia- pojęcia*, Ciechanów 1992.

Śliwiński, B., *Mściwoj II (1224-1294) książę wschodniopomorski (gdański)*, Warszawa 2016.

Śliwiński, B., *Poczet książąt gdańskich*, Gdańsk 1997.

Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae, vol. 1, ed. A. Theiner, Romae 1860-1861.